

PONDURI DIN MACELLUM

Steluța Marin*

Abstract

In the numismatic collection of the National History Museum of Romania, two weights are preserved, which are remarkable for their inscription, indicating that they are intended for the market, being guaranteed by the agoranom PIKON. One has the value of four Roman pounds (1500.62 g) because it is printed with the figure Δ, the other is only half a pound (183.99 g) because it bears the letter H for ἡμιονς. They are related to a standard ranging from 375.15 to 367.98 g, giving an average of 370 g. The nominal is accompanied by the term ΔΙΚΑΙΟΝ (δικαίων), which means 'according to the law (of the city)'.

The lead weights have a specific shape, reminiscent of the weights of Asia Minor, which is why we believe that they were not made in the workshops from Dobrudja, but rather were brought here and used in the local markets in the 2nd - 3rd centuries, perhaps even in the time of Gordian III. Only sketchy data is known about the place of their discovery, which is certain to have come from the territory of Dobrogea, possibly from Histria, where the existence of a slaughterhouse is attested (ISM I 168).

Key words: Dobrudja, weights, roman metrology, 2nd – 3rd centuries, Gordian III.

În colecția numismatică a Muzeului Național de Istorie a României, se păstrează două piese deosebite prin inscripția lor, prin forma și modul de concepție al lor. Greutățile de plumb au o formă specifică, ce amintește de pondurile din Asia Mică, fapt pentru care considerăm că ele nu au fost realizate în atelierele din Dobrogea, ci mai degrabă au fost aduse aici și utilizate pe piețele locale. Despre locul lor de descoperire, nu se cunosc decât date sumare, referitoare la o certă proveniență de pe teritoriul Dobrogei, posibil de la Histria. Împreună cu aceste piese, au mai fost aduse alte două greutăți de plumb, un pond callatian din epoca autonomă, precum și unul din epoca romană, de un etalon diferit, ce vor fi descrise și discutate într-un alt studiu.

4 libra

1. Pb 1500.62 g; înălțimea totală 160 mm; înălțime fără mâner 125 mm; lățimea piesei variabilă între 110 × 140 mm; grosime variabilă între 16.94 – 17.42 mm; formă rectangulară, cu mâner paralelipipedic, cu muchie proeminentă, triunghiulară în secțiune, cu un poanson pe mâner, pe avers și cu un ornament alcătuit din trei linii în evantai pe mâner, pe revers.

Av. În centru, Δ, având ΔΙΚΑΙ sus /ON jos. Pe mâner, a fost aplicat un poanson circular, cu o imagine sau legendă, care nu mai se distinge astăzi.

Rv. MAK/EA PI/KON. Legendă dispusă pe trei rânduri.

Colecția numismatică MNIR. Pl. 1, Fig. 1.

* Muzeul Municipiului București, București.
E-mail: stelutamarinn@yahoo.com

1/2 libra (semis)

2. Pb 183.99 g; înălțime totală 97.25 mm; înălțime fără mâner 72.20 mm; lățime 52.14 mm; grosime 5.48 × 6 mm; formă rectangulară, cu mâner pătrat, cu muchie proeminentă, pătrată în secțiune, mai plată.

Av. În centru, litera H (ἥμιονς), având ΔΙΚ / Α - Ι / ΟΝ, de jur împrejur.

Rv. ΜΑ/ΚΕΛ / ΠΙΚ/ΟΝ. Legendă dispusă pe patru rânduri.

Colecția numismatică MNIR. Pl. 1, Fig. 2.

Din fotografie, reiese că ele au fost confecționate în atelierul aceleiași cetăți grecești, având trăsături comune, ca modul de redare al literelor și poziția legendelor, utilizarea aceluiași cuvinte.

Prima greutate cântărește patru unități, așa cum indică cifra grecească Δ (4) de pe avers, ea fiind garantată de autoritățile emitente, conform termenului ΔΙΚΑΙΟΝ (δίκαιον), care înseamnă „conform legii (cetății)”. Dacă împărțim greutatea, 1500.62 g în patru unități, va rezulta o valoare de 375.15 g, care este puțin mai mare decât cea standard a librei romane, de 327.45 g.

Cea de a doua piesă, o jumătate de libra, fapt redat prin imprimarea pe avers a literei H (inițiala cuvântului ἥμιονς – jumătate) are 183.99 g și dă o valoare a etalonului autentificat de termenul ΔΙΚΑΙΟΝ de 367.98 g, care este puțin mai mică decât cea a multiplului. Din comparația greutăților celor două ponduri reiese că ele au fost emise probabil cu un etalon standard de circa 370 g, a cărui valoare a fost observată și la alte greutăți (pentru Callatis la Moisil 1957 270 nr. 18).

Se poate observa că legenda de pe revers, identică pe ambele ponduri, aceasta diferind doar prin distribuția literelor, este alcătuită din două cuvinte: ΜΑΚΕΛΛ, ce provine de la μάκελλον (în latină, *macellum*), care înseamnă piață de carne sau piață în general (Bailly 1935 1218) și termenul ΠΙΚΟΝ, care semnifică numele unui magistrat, cel care a validat autenticitatea pondului. Numele respectiv nu se regăsește în inscripțiile sau în izvoarele referitoare la regiunea vest-pontică a Mării Negre. Forma Πίκων se află cel mai adesea menționat în epigrafiile regiunii Atticii, precum și în Chios, unde apare o singură dată (LGPN I și II), în enumerări de nume ale unor persoane numite fie Πίκων, fie Πίκωνος (al lui / fiul lui Πίκων). Pentru Attica, acesta apare într-o înșiruire de nume (Εὐκράτης / Πίκων / Κινέας) imprimate pe o inscripție descoperită la Atena (IG II² 2423, reluată mai târziu în Agora XV 46). Pe o altă piatră aflată tot aici, este redat numele incomplet: [..]οκλής Π[ίκ]ωνος, fiul lui Πίκων (Agora XV 72), în timp ce pe o alta este doar bănuită prezența sa, fiind redat cu semnul întrebării (IG II² 5252.1, reluat în MDAI(A) 67 1942 p. 171, nr. 361a).

La Chios, pe o inscripție este imprimat acest nume, ca fiu al lui Πίκων: Θεότιμος Πίκωνος, după cel al lui Θεαγέννης Ἀρχαγορίδου (Chios 12). Forma ΠΙΚΟΝ, cu omicron, nu am întâlnit-o deloc în inscripții, fiind probabil doar o scriere confuză a celui alt nume, redat cu litera omega.

Dacă vom compara pondurile prezentate de noi cu cele emise la Atena, se constată că ele sunt diferite stilistic. În schimb, ele prezintă afinități cu cele ce provin din regiunea Ioniei, așa cum reiese din imaginea unui pond din Colophon, Ionia (<https://livyarrow.org/2017/01/18/evidence-for-the-weight-of-the-roman-pound>), care are un poanson aplicat pe mâner, așa cum apare și la noi.

1 libra

3. Pb 348 g - pond de formă circulară, cu marginea supraînălțată pe avers, plat pe revers, cu diametrul de 86 mm; înălțimea cu mâner este de 104 mm, cu o grosime ce oscilează între 7 – 12 mm.

Av. ΛΕΙΤΡΑ în jurul unei cununi, cu un punct în mijloc. Pe mâner a fost aplicat un poanson circular cu reprezentarea zeului Apollon, pe jumătate gol, sezând spre stânga. El ține o liră în mâna stângă și o ramură de palmier în mâna dreaptă în jos.

Rv. ΚΟΙΝΤ/ΟC ΛΟΛΙΟ/С ΕΠΑΦΡΟΔΙ/ΤΟC ΚΑΙ ΑΥΡ / ΤΡΥΦΩΝ ΕΙΡ/ΗΝΑΡΧΟΙ ΚΟΛΟΦΟΝΙΩΝ.

Weiss 2016 251; înseriat în Pondera online 11514. Pl. 2, Fig. 1.

Termenul ΛΕΙΤΡΑ (formă alterată a lui λίτρα, folosită în orașele provinciale) confirmă că este o libra de 348 g, care încearcă fără prea multă acribie să respecte etalonul roman de 327.45 g. Pe revers, el este garantat de magistrații Quintus Lollius Epaphroditos și Aurelius Tryphon, ce îndeplinesc funcția de eirenarchoi în Colophon, adică păstrători de pace, ei fiind cei care asigură liniștea și aplicarea legilor cetății. Dacă pe piesa noastră de 4 libra, contramarca de pe mâner nu mai poate fi identificată, pe poansonul greutății din Colophon se distinge imaginea lui Apollon Klaros, simbol al orașului, deoarece aici pe câmpia de coastă, între Colophon și Lebedos, se afla renumitul sanctuar al zeului și oracolul său. Piesa a fost datată în prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr. prin analogie și cu alte ponduri din Colophon (Weiss 2018 137).

Interesantă este o altă greutate de plumb, din oferta casei de licitație Gorny & Mosch, de jumătate de libră (ΗΜΙΛΕΙΤΡΟΝ, formă provincială a lui ἡμιλίτρον) ce poartă pe revers numele unui magistrat: Publius Claudius Tyrannus (Gorny & Mosch Giessener Munzhandlung, Auction 175/ 09.03.2009, lot 345).

1/2 libra

4. Pb 162.27 g – pond de formă aproximativ pătrată, cu un mic mâner rectangular, cu o margine proeminentă, de formă triunghiulară pe avers, ornamentată cu motive liniare în formă de crenguțe, plat pe revers, cu dimensiunile de 77 × 66 mm.

Av. ΗΜΙ/ ΛΞΙ /ΤΡΟΝ în mijloc. Pe mâner a fost aplicată o șampilă rotundă cu legenda dispusă pe trei rânduri care redă într-o formă ușor prescurtată numele aceluiași magistrat de pe revers: Π ΚΛ/ΤΥΡΑ/ΝΝΟΥ într-un cerc perlat.

Rv. ΠΟΥΠΛΙ/ΟΥ ΚΛΑΥ/ΔΙΟΥ ΤΥ/ΠΑΝΝΟΥ. Legendă dispusă pe patru rânduri.

Gorny & Mosch Giessener Munzhandlung, Auction 175/ 09.03.2009, lot 345, reluată în Gorny & Mosch, Auction 284/ 7-8 März 2022, lot 1181 (Ephesus); înseriată în Pondera online 12107, unde figurează întreg istoricul piesei. Conform Pondera online, ea se datează în secolele II-III p.Chr. și aparține atelierului de la Ephesus, Ionia, personajul inscripționat fiind agoranom în această cetate. Pl. 2, Fig. 2.

Monetăria a fost identificată cu Ephesus, fără alte argumente. Imprimarea ștampei de pe mâner cu numele magistratului, precum și modul de dispunere al legendei, ne determină să considerăm că ea ar putea proveni ca și piesa precedentă, din regiunea Asiei Mici, respectiv Ionia.

Datorită analogiilor stilistice cu greutățile ioniene descrise, se poate avansa ideea că pondurile din colecția MNIR provin din orașele grecești din regiunea Ioniei și că ele au fost folosite în piețele locale din Dobrogea. Modul de redare al legendelor, imprimarea acelei ștampei neinteligibile de pe avers, mențiunea numelui lui Πίκων atestat într-o inscripție din insula Chios, ne determină să considerăm că piesele respective ar fi putut să fie realizate la Chios în vremea agoranomului ΠΙΚΟΝ pentru piață, pentru tranzacțiile cotidiene cu alimente, cândva în secolele II-III p.Chr.

În același timp, se poate constata că etalonul lor se situează între 368-375 g, fiind întrucâtva mai mare decât greutatea standard a librei romane de 327.45 g, pe care nu o respectă cu rigurozitate. Dar acest fapt nu a împiedicat folosirea lor, pentru că sunt

cunoscute și alte piese cu un standard ușor mărit. În Dobrogea a fost atestată existența unei astfel de greutate, un pond de plumb de formă pătrată de 378 g realizat de Callatis (Moisil 1957 270, nr. 18).

1 mina

5. Pb 379 g, conform ultimei cântăriri; formă aproximativ pătrată cu lățimea de 62.13 mm; înălțimea de 62.76 mm, grosime ce oscilează între 8.80×11.56 mm; colecția MINAC, nr. inv. 17734.

Av. Bustul lui Artemis spre stânga, ținând în față o măciucă (?), având de jur împrejur: o frunză de iederă în colțul din stânga sus urmată de literele ΔΑ (δαμόσιον) pe latura stânga, în fața zeiței / ΔΙ în colțul din dreapta sus / Η în dreapta jos / Ρ în stânga jos.

Rv. Arc în tolba spre stânga / ΜΝΑ (μνᾶ) / o măciucă spre dreapta.

Moisil 1957 270, nr. 18. Pl. 3, Fig. 1.

Această greutate este atribuită orașului Callatis conform imaginii de pe avers: bustul zeiței Artemis, prezent pe o serie de monede dinspre sfârșitul perioadei autonome și a prescurtării: ΔΑ, ce provine de la forma dorică (megariană) a cuvântului *demos*: δᾶμος (ISM III 154) (Pl. 3, Fig. 1). Tot aici sunt redată și prescurtările numelor a doi magistrați: ΔΙ și ΗΡ (cu Ρ întors), care garantează din partea autorităților valoarea pondului. Pe revers, este imprimat cuvântul ΜΝΑ (μνᾶ), stabilind în mod clar greutatea ca fiind o mină în ciuda etalonului roman, alături de attributele lui Herakles: tolba cu arc și măciuca, simboluri ale orașului. Moisil consideră această piesă ca fiind realizată de cetate în perioada de tranziție, care începe odată cu domnia lui Augustus și care anticipează instalarea predominantă a sistemului ponderal roman.

În oferta on-line a caselor de licitație a apărut relativ recent o subdiviziune a acestei așa-zise mine de standard roman de la Callatis.

1/3 mina

6. Pb 117.31 g, de formă pătrată, fără mențiunea dimensiunilor.

Av. Δ – Α (de la δαμόσιον), sus. Bustul lui Artemis spre stânga, având o tolba cu arc pe umăr și o măciucă (?) în fața sa.

Rv. Arc în tolba spre stânga / ΤΡ (de la τριτή) / o măciucă spre dreapta.

Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung, Auction 156/ 5 March 2007, nr. 2561. Pl. 3, Fig. 2.

Această treime de mină se raportează la un etalon de 351.93 g, net inferior celei dintâi greutate (379 g), cu care se înrudește din punct de vedere stilistic. Trăsăturile lor comune în ce privește imaginile și legendele adoptate relevă faptul că au fost confecționate în același timp în cetatea megariană. Însă nesiguranța în adoptarea etalonului roman, diferențele evidente de greutate (de la 379 ajungând la 351.93 g) arată o totală lipsă de preocupare pentru respectarea strictă a valorii librei romane. Toate aceste elemente, adoptarea imaginii lui Artemis, precum și confundarea minei cu libra¹, pledează pentru datarea timpurie a piesei, poate chiar în perioada lui Augustus (27 a.Chr. – 14 p.Chr.).

Existența ulterioară a mai multor ponduri cu un etalon mărit, în jurul valorii de 370 g, arată că este un fapt obișnuit confecționarea și folosirea lor în perioada romană pe piețele provinciale, fără grija unei respectări riguroase a librei romane.

¹ Termenii de libra și mina nu mai sunt folosiți în sensul lor cel mai strict în epoca romană, deoarece întâlnim diverse situații care contrazic acest lucru, de exemplu, pondul descoperit la Callatis inscripționat cu legenda ΗΜΙ / ΑΙ[Τ], care cântărește 222 g, conform Preda 1964 55-56, nr. 2.

Termenul ΔΙΚΑΙΟΝ (δίκαιον, însemnând conform legii – Bailly 1935 510, s.v. δίκαιος) este inscripționat pe cele mai multe ponduri de plumb confecționate la Tomis în epoca romană. El este prezent și pe tiparul descoperit în oraș și publicat de Tocilescu în 1882 (Tocilescu 1882 36 nr. 77), cu care se executau acestea, cele mai multe fiind uncii, subdiviziuni ale librei². Însă, în perioada romană, în Dobrogea, au fost emise și serii de ponduri pe care este inscripționat termenul de *italikon* (Ἰταλικόν, Ἰταλική), ceea ce înseamnă că este o greutate italică, romană (Bailly 1935 985, s.v. Ἰταλικόν).

De aceea, faptul că există o distincție netă între cei doi termeni, *italikon* și *dikaion*, sugerează o posibilă succesiune cronologică a lor. Greutățile ce poartă termenul de *italikon* ar putea să fie mult mai timpurii decât celelalte, deoarece ele au fost realizate într-o perioadă în care libra romană era percepută ca un etalon străin de cetate, un standard impus de autoritățile imperiale romane orașelor grecești din provincie care își păstrau autonomia mai mult sau mai puțin. Aceasta va fi adoptată în momentul în care orașul intră sub autoritatea romană și preia sistemul imperial de greutate pentru a facilita comerțul și echivalența valorii mărfurilor.

În evoluția stilistică a pondurilor tomitane urmează o scurtă perioadă în care vor fi inscripționate ambele cuvinte pe piesele de greutate superioară, de exemplu pe o greutate de 4 libra (1223 g): τετρά λειτρον δίκαιον Ἰταλικόν (Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung, Auction 122/ 10 March 2003, lot 2423).

Termenul *dikaion* este posibil să fie inscripționat pe greutatele tomitane mult mai târziu, probabil din secolul al II-lea p.Chr. Un moment prielnic ar fi în vremea lui Antoninus Pius, când Tomis-ul primește noi privilegii, precum și titlul de metropola Pontului Stâng, titlu care apare și pe monede. Orașul obține acum totodată și mai multă influență asupra celorlalte așezări, impunându-se ca un reprezentant al grecilor din regiune în fața autorităților imperiale. Faptul că greutatele sunt inscripționate mai ales cu termenul *dikaion*, arată că libra romană este percepută ca fiind etalonul oficial acceptat, de necontestat al orașului emitent. Dar libra nu este exclusivă pe piețele orașelor din Dobrogea, deoarece concomitent cu ea sunt folosite și alte etaloane așa cum reiese din literatura de specialitate (Aristotel, Constituția ateniană X; Lang, Crosby 1964 2-5; Ocheșeanu 1975 86-90).

Greutățile descrise de noi poartă alături de inscripția ΔΙΚΑΙΟΝ și numele magistratului garant ΠΙΚΟΝ, și prescurtarea ΜΑΚΕΛ a termenului μάκελλον, varianta greacă a latinului macellum, adică piață. Pentru prima dată, noi avem piese pe care se menționează limpede că sunt destinate cântăririi mărfurilor în piață. Și acest fapt pledează pentru originea lor diferită, dintr-o altă regiune decât cetățile grecești de pe coasta de nord-vest a litoralului pontic.

În oferta caselor de licitație, am observat un pond de plumb, cu o legendă diferită în limba greacă, dar care prezintă similitudini cu greutatele noastre în modul de scriere al literelor, Μ în special, Ρ sau Κ.

1 ½ libra

7. Pb 437 g; formă circulară, cu un diametru de 116 mm.

Av. Λ (literele ΛΙ în ligatură) Α< / ΜΑΓΕΙ/ΠΙΚΗ, în mijlocul unui ornament alcătuit din trei cercuri concentrice. Legenda este dispusă pe trei rânduri.

Transcriere: λι(τρα) α'< (Litera sigma de formă triunghiulară de la Semis, jumătate)³ / μαγει/ρική (Bailly 1935 1214, s.v. μαγειρικός – de bucătărie).

² Libra romană (327.45 g) era alcătuită din 12 uncii, cu o greutate de 27.2875 g

³ Cifra Α apare pe aversul unei uncii de plumb editată de Moisil 1957 292, nr. 67. Litera □ (sigma rectangular) de la Semuncia este redat pe reversul pondurilor de o jumătate de uncie, în timp ce

„O libra și jumătate de bucătărie (in extenso, pentru alimente)”

Rv. Plat, neimprimat.

Piesa a fost expusă în oferta casei de licitație Dr. Busso Peus Nachfolger, Auction 421/ 01.11.2017, lot 1244. Pl. 3, Fig. 3.

Plumbul de formă circulară este destinat conform inscripției, cântării alimentelor, el raportându-se la libra romană de 327.45 g. Cu toate acestea, greutatea sa ar trebui să ajungă teoretic la 491.17 g. Acesta este mai ușor față de etalonul standard cu 54 g, dar în epocă variațiile acestea de greutate erau normale.

Din primul rând al inscripției se înțelege că este vorba de o libră și jumătate conform semnelor A și sigma triunghiular. Modul lor de scriere se regăsește pe monedele de bronz de 4 assaria și jumătate bătute la Tomis în vremea lui Gordian al III-lea, pe aversul cărora el apare alături de soția sa, Tranquillina (Pl. 5, Fig. 1-3)⁴. Litera sigma are aceeași formă triunghiulară, ascuțită. Pe rândurile următoare, este redat termenul *Μαγειρικὴ*, care în dicționarul lui Anatole Bailly este un atribut, ce înseamnă legat de bucătărie, care s-ar traduce cântar de bucătărie sau in extenso, pentru alimente. Nici în acest caz, nu cunoaștem proveniența sau atelierul emitent al pondului. Pe baza analogiilor cu modul de scriere al nominalului, se poate data în prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr., probabil în perioada lui Gordian al III-lea.

O altă piesă de o libră prezentă în mediul on-line este strâns înrudită cu cea descrisă mai sus, prezentând aceleași trăsături stilistice: ornamentul alcătuit din cercuri concentrice, legenda ce conține ligatura Λ .

1 libra

8. Pb 327 g; formă circulară, cu un diametru de 79 mm.

Av. A Λ (literele Λ în ligatură) / Φ H în mijlocul unui ornament alcătuit din trei cercuri concentrice. Legenda este dispusă pe două rânduri.

Transcriere: $\alpha' \lambda i(\tau\rho\alpha)$ / $\phi\eta(\mu\eta)$ (Bailly 1935, s.v. *$\phi\eta\mu\eta$* – așa cum este arătat) – „o libră așa cum este arătat”.

Rv. Plat, neimprimat.

Piesa a fost expusă în oferta casei de licitație Leu Numismatik, Web Auction 16/ 24 May 2021, lot 4064. Pondera online, 14439. Pl. 3, Fig. 4.

Prin caracteristicile sale, greutatea pare să fie confecționată în același atelier ca și precedentă, aparținând chiar aceleiași perioade, secolul al III-lea, respectiv domnia lui Gordian al III-lea. Termenul *$\phi\eta\mu\eta$* este imprimat pentru a întări autenticitatea piesei și de a garanta valoarea sa în desfășurarea tranzacțiilor comerciale. Conform editorilor, ea ar proveni din orașele din regiunea Levantului, ceea ce pare valabil și pentru cea dintâi piesă.

Este cunoscut faptul că în cetățile grecești în perioada imperială erau în uz și greutatea bătute într-un alt etalon decât cel al librei romane. Un exemplu este standardul folosit de cetățile din provincia romană Pontus-Bithynia (Haensch, Weiss 2005; Weiss 2005, și pentru alte orașe grecești), care la înființarea provinciei romane s-au bucurat de o mai mare autonomie care le-a permis folosirea mai multor sisteme ponderale pe piețele locale ale provinciei⁵. Orașele de aici folosesc o libra proprie cu o valoare apro-

pe avers este litera H de la *$\eta\muισυ$* , echivalentul său în lb. greacă. Pentru exemple, vezi Moisil 1957 293, nr. 71 și Avram 2018 514-517.

⁴ Monedele ilustrate în Pl. 5, Fig. 1-3, sunt din oferta on-line a caselor de licitație. A se vedea și Regling 3514, 3539, 3556.

⁵ Regele Bithyniei, Nicomedes IV (94-74 a.Chr.) a lăsat prin testament regatul său Republicii Romane, care intră în sistemul administrativ roman încă din anul 74 a.Chr. În timpul lui Traian (98-107), Bithynia este unită cu Pontus devenind o singură provincie în cadrul imperiului.

ximativă de 500 g, care ajunge în timpul lui Septimius Severus (201-209) la 590 g sau scade la 465 g la Valerianus I (anul 254).

Însă, este firesc ca între pondurile emise în sistemul librei romane, inscripționate adesea cu termenul λίτρα și cele confecționate conform unui sistem propriu al orașului, ce poartă uneori denumirea de mina (μνᾶ), să existe o echivalență clar stabilită, impusă în primul rând de regulile comerciale ale cererii și ofertei (Weiss 2005 408-409, descrie o mină de la Perinth, Tracia, de 1666 g, echivalentul a 5 libe romane). Un indiciu despre modul în care se realizează echivalența între cele două categorii ponderale pare să fie dat de pondul destinat cântării alimentelor, pondul de o libra și jumătate (nr. 7), care ar trebui să ajungă conform inscripției sale la 491,17 g. În epocă, 1 ½ libra romană, este considerată ca reprezentând mina de 18 uncii (18 × 27.2875 g) sau mina italică - Ἰταλική μνᾶ, a cărei utilizare este atestată în orașele grecești (Daremberg, Saglio 1969 1910, s.v. mina).

O greutate interesantă din acest punct de vedere este cea emisă la Tomis în vremea lui Septimius Severus, care a fost descoperită la Constanța, la baza falezei paralelă cu str. Marcus Aurelius, în 1967 (Ocheșeanu 1975 81-82, reluată în Avram *et alii* 2018 23) (Pl. 4).

1 mina

9. Pb 439.70 g, de formă circulară, având lungimea de 100 mm; diametru 60 mm, cu o grosime ce oscilează între 11-17 mm. Are un mâner prelung, paralelipipedic (lungimea mânerului de 40 mm, lățimea de 21-23 mm)

Av. Αὐτ(οκράτορος) Κ(αίσαρος) Λ(ουκίου) Σεπτ(μίου) Σεβήρου Περτ(ίνακος) [Σε]βασ(τοῦ) μν(ᾶ), în jurul unei bonete de Dioscur⁶.

Rv. Μ(άρκου) Αὐρ(ηλίου) Αντωνείνου Σεβασ(τοῦ) καὶ Π(οπλίου) Σεπ(τιμίου) [Γέτα] μνᾶ, în jurul unei balanțe cu două talere. Pe mâner a fost aplicată o contramarcă circulară de 9 mm, cu o roată cu patru spițe.

Av. „Mina împăratului Caesar Lucius Septimius Severus Pertinax Augustus”.

Rv. „Mina lui Marcus Aurelius Antoninus Augustus și a lui Publius Septimius Geta”.

Colecția MINAC, nr. inv. 17001.

Pondul cântărește 439.7 g, cu posibilitatea de a adăuga până la circa 445 g după părerea autorului. Imaginea de pe avers, cu boneta de Dioscur, confirmă confecționarea sa de către cetatea Tomis-ului, unde a și fost aflat. Este posibil ca balanța cu două talere să indice faptul că greutatea este destinată cântării mărfurilor din piață. Ea a fost contramarcată pe revers cu un poanson circular cu o roată cu patru spițe care este un simbol bine-cunoscut al Histriei⁷, care reprezenta aprobarea autorităților histriene ca piesa să poată fi folosită și pe piața acestei cetăți.

Dacă trecem rapid în revistă greutățile de plumb tomitane realizate în epoca romană (Avram *et alii* 2018 486-520), se observă o mare diferență stilistică între acest pond de o mină și celelalte plumburi. Cel mai adesea, ele aparțin librei romane, fiind diviziuni ale acesteia (piese de trei uncii, de două uncii, de jumătăți de uncie, cu trăsături tehnice standardizate). Însă inscripția de pe avers și cea de pe revers arată că

⁶ Transcriere preluată după Ocheșeanu 1975 82 și Avram 2018 484, 23.

⁷ Ocheșeanu 1975 82, consideră că poansonul a fost aplicat chiar de Tomis, dar nu putem fi de acord cât timp roata cu patru spițe este un simbol al Histriei. Contramarca cu acest tip este imprimată pe monedele regelui scit Kanites, dar și pe o piesă autonomă de bronz a orașului Sardes, Lydia în perioada secolelor II-I a.Chr. În acest sens, vezi argumentația la Beldianu 2015-2016 73-79.

este o emisiune oficială a atelierului cu garanția autorităților romane. În raport cu etalonul roman, el pare să se raporteze la o libră și jumătate, cu toate că este mai ușor cu vreo 50 g, ca și plumbul din Asia Mică (nr. 7). Acest fapt înseamnă că atelierele monetare ale cetăților grecești au confecționat cu girul autorităților locale ponduri care erau echivalente cu o anumită valoare a librei romane, adică mina italică (de 18 uncii). Valoarea teoretică de 491.17 g era rar respectată, deoarece greutatea oscilează de la 437 până la 500 g.

Descoperirea plumburilor din Ionia din colecția MNIR în Dobrogea demonstrează faptul că pe piața locală erau folosite tot felul de greutăți cu diferite origini, cu condiția ca ele să se raporteze sau să se încadreze în standardul oficial de greutate, cel roman.

În epigrafia cetăților grecești din regiunea Dobrogei, nu sunt foarte multe date despre existența unor piețe, a unor *macellum*, dar ele nu lipsesc cu desăvârșire. La început, acestea erau asimilate cu agora, unde se strâneau într-o anumite zile din săptămână negustorii cu mărfurile lor obișnuite (Daremberg *Saglio* 1969 1457-1460, s.v. *macellum*). Ulterior, piața de produse va fi mutată într-un spațiu anume destinat comercianților, ea fiind împărțită în funcție de mărfurile lor: pește sau miere, unelte sau țesături. Acesta era în general de formă patrulateră, având pe margine magazinele ce se deschideau spre interior, iar deasupra ele erau suprapuse de un spațiu supraetajat la care se ajungea doar pe scări. Zona din fața intrării magazinelor a fost acoperit mai târziu de un portic acoperit pentru a feri cumpărătorii de ploie sau de vremea neprielnică. În mijloc, era adesea construită o fântână pentru a asigura apa necesară comercianților și răcorirea celor ce se plimbau. Clădirea unei astfel de piețe, cu spațiul supraetajat și portic în față, (*Macellum Magnum* de la Roma) este ilustrată pe monedele imperiale ale lui Nero sau pe monedele bătute la Anazarbus, Cilicia în timpul lui Severus Alexander (Pl. 5, Fig. 4-6⁸). Într-un colț al pieței se afla depozitul cu greutăți și măsuri oficiale necesare negustorilor și cumpărătorilor pentru verificarea mărfurilor cumpărate, prin care agoranomii asigurau respectarea valorii tranzacțiilor comerciale. Există inscripții care atestă faptul că unii binefăcători (*evergetai*) făceau donații de ponduri necesare pieței locale, asigurând realizarea acestora pe cheltuiala lor (Salomies 2003 133-134, 155. Un cetățean din Ostia a făcut pe cheltuiala sa ponduri pentru *macellum*-ul cetății).

Existența unui *macellum* este atestată într-o inscripție de la Histria (ISM I 168), parțial păstrată, fiind alcătuită din mai multe fragmente ce au fost asamblate ulterior și reinterpretate. Ea a fost folosită ca argument, provocând mai multe discuții în ceea ce privește istoria cetății. Din cele câteva rânduri reiese că în timpul unui împărat, identificat la început cu Maximinus, la Histria ar fi avut loc refacerea clădirii pieței, ruinate din vechime. Mai târziu, Dionisie M. Pippidi arată pe baza reconstituirii titulaturii imperiale, că lucrările ar fi avut loc mai târziu, abia în timpul lui Gordian al III-lea, în timpul legatului imperial C. PE., care și-ar fi desfășurat activitatea în cursul anului 240 (Pippidi 1967 472). Inscripția este importantă pentru că menționează existența unei clădiri a pieței orașului, confirmă prezența ei, precum și faptul că ea funcționa într-un anumit loc, într-o anumit spațiu care suferise stricăciuni datorită trecerii timpului.

În ceea ce privește poziția ei, se poate avansa ipoteza că piața ocupa același loc binecunoscut, unde ar fi avut loc tranzacțiile cotidiene cu mărfurile oferite mai ales de pescuit la Histria. Veniturile oferite de această ocupație sunt subiectul mai multor inscripții care menționează scutiri de taxe și alte privilegii oferite orașului de către

⁸ Monedele ilustrate fac parte din oferta on-line a caselor de licitație.

legații imperiale, dintre care cea mai semnificativă este Horothesia lui Manius Laberius Maximus din anul 100 p.Chr (Pippidi 1967 349-385).

Descoperirea unor fragmente arhitectonice provenind de la clădiri monumentale sugerează desfășurarea unei activități constructive deosebite în secolul al II-lea p.Chr. (Histria I 56). Tot acum, este situată și construcția unui macellum în ansamblul măsurilor generale, când sunt menționate șase edificii grandioase ridicate în cinstea lui Antoninus și Marcus Aurelius, un atelier de ceramică fină, ridicarea termelor care au fost refăcute în mai multe rânduri, asigurarea aprovizionării cu apă a orașului realizată prin apeducte bine construite.

Dacă la Callatis nu figurează nici o informație despre un astfel de loc public, nici pentru Tomis nu avem vreo mențiune. Fără vreo legătură cu piața propriu-zis, există doar o inscripție târzie (ISM VI2 584), din secolul al VI-lea p.Chr. păstrată *in situ*, conform căreia o porțiune din zidul de incintă al cetății lungă de 24 de picioare, a fost reparată pe cheltuiala măcelarilor, care sunt grupați într-o asociație sau breaslă (Avram *et alii* 2018 252-253).

Chiar dacă nu au fost menționate, piețele au existat cu siguranță în orașele grecești, fiind locurile unde se desfășura o mare parte din viața plină de culoare a locuitorilor. Pondurile din colecția MNIR originare din Ionia, datează din secolele II-III, poate chiar de la Gordian al III-lea (238-244), pe baza similitudinilor literelor cu greutatea din regiunea Levantului și a modului de redare a nominalului, cu litera sigma triunghiular, același pe monede și pe greutate. Ele au fost folosite într-un macellum în schimburile comerciale cotidiene, ele fiind acceptate în cetățile grecești din Dobrogea.

Bibliografie

- Agora XV – B. D. Meritt, J. Traill, *The Athenian Councilors*, The Athenian Agora XV, Princeton, 1974.
- Avram et alii 2018 – A. Avram, M. Bărbulescu, L. Buzoianu, *Inscriptions grecques et latines de Scythie Mineure. Vol. VI, Suppléments, fascicule 2. Tomis et son territoire*, București - Paris, 2018.
- Bailly 1935 – A. Bailly, *Dictionnaire grec-française*, Paris, 1935.
- Beldianu 2015-2016 – C. B. N. Beldianu, *O contramarcă de la Histria pe o monedă emisă la Sardes, Lydia*, în CN 21-22, 2015-2016, pp. 73-79.
- Chios – D. F. McCabe, *Inscriptions. Texts and List. The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*, Princeton, 1986.
- Daremberg, Saglio 1969 – Ch. Daremberg, E. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, tome quatrième, première partie (N-Q)*, Graz, 1969.
- Haensch, Weiss 2005 – R. Haensch, P. Weiss, *Gewichte mit Nennung von Statthaltern von Pontus et Bithynia*, în Chiron 35, 2005, pp. 443-498.
- Histria I – E. Condurachi (coord.), *Histria. Monografie arheologică*, I, București, 1950.
- IG II2 – U. Koehler (ed.), *Inscriptiones Atticae aetatis quae est inter Euclidis annum et Augusti tempora*, Berlin, 1877-1895.
- ISM III – A. Avram, *Inscriptions grecques et latines de Scythie Mineure. Vol. III. Callatis et son territoire*, București – Paris, 1999.
- Lang, Crosby 1964 – M. Lang, M. Crosby, *The Athenian Agora. Vol. X. Weights, Measures and Tokens*, Princeton, 1964.
- LGPN I – P. M. Fraser, E. Matthews (eds.), *The Lexicon of Greek Personal Names. I. The Aegean Islands, Cyprus, Cyrenaica*, Oxford, 1987.
- LGPN II – M. J. Osborne, S. G. Byrne, P. M. Fraser, E. Matthews (eds.), *The Lexicon of Greek Personal Names. II. Attica*, Oxford, 1994.
- MDAI(A) – XXX, *Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts. Athenische Abteilung*, Berlin.
- Moisil 1957 – C. Moisil, *Ponduri inedite sau puțin cunoscute din Histria, Callatia și Tomis*, în SCN 1, 1957, pp. 247-295.
- Ocheșeanu 1975 – R. Ocheșeanu, *Un poids de Tomi, de l'époque de l'empereur Septime Sévère*, în RBN 121, 1975, pp. 81-90.
- Pippidi 1967 – D.M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967.
- Preda 1964 – C. Preda, *Cîteva ponduri antice de la Callatis și Tomis*, SCIVA, tom XV, nr. 1, 1964, p. 53-58.
- Salomies 2003 – O. Salomies, *A Study of CIL XIV 375, an interesting inscription from Ostia, Arctos*, în Acta Philologica Fennica 37, 2003, pp. 133-157.
- Tocilescu 1882 – Gr. Tocilescu, *Inscripfen aus Dobroudja*, în Archaeologisch-Epigraphische Mitteilungen aus Österreich 6, 1882, pp. 1-52.
- Weiss 2005 – P. Weiss, *Von Perinth in die Dobrudscha, nach Bithynien und westkleinasien. Regionale und überregionale Gestaltungsweisen bei den Marktgewichten in der Kaiserzeit*, în Chiron 35, 2005, pp. 405-442.
- Weiss 2016 – P. Weiss, *Jenseits der Agoronomie Neue und alte griechische Marktgewichte der Kaiserzeit*, în ZPE 200, 2016, pp. 247-273.
- Weiss 2018 – P. Weiss, *Jenseits der Agoronomie II: Ein weiteres Gewicht eines Eirenarchenpaares von Kolophon*, în ZPE 206, 2018, pp. 135-139.

Resurse web

Pondera online – An Online Database of Ancient and Byzantine Weights, <https://pondera.uclouvain.be/>

Explicația planșelor / Explanation of the plates

Planșa 1 – Fig. 1-2 - Ponduri emise în cetățile din Ionia descoperite în Dobrogea.
Plate 1 – Fig 1-2 – Lead weights issued by the cities in Ionia, found in Dobroudja.

Planșa 2 – Fig. 1 - Pond de o libra romană emis la Colophon, Ionia în prima jumătate a secolul al III-lea p.Chr.; Fig. 2 - Greutate de plumb bătută la Ephesus, Ionia.
Plate 2 - Fig. 1 – Lead weight of a Roman libra issued at Colophon, Ionia in the first half of the 3rd century BC; Fig. 2 - Lead weight struck at Ephesus, Ionia.

Planșa 3 – Fig. 1-2 - Ponduri de la Callatis de etalon roman; Fig. 3- Ponduri emise de cetățile grecești din Asia Mică, posibil din regiunea Levantului.
Plate 3 – Fig. 1-2 – Lead weights from Kallatis of Roman standard; Fig. 3 – Lead weights issued by the Greek cities from Asia Minor, probably the Levant region.

Planșa 4 - Pond emis la Tomis, Moesia Inferior, în timpul lui Septimius Severus (201-209), preluare după Ocheșeanu 1975.
Plate 4 – Lead weight issued by Tomis, Moesia Inferior, during the reign of Septimius Severus (201-209), published by Ocheșeanu 1975.

Planșa 5 – Fig. 1-6 - Monede de bronz cu imaginea clădirii *macellum*-ului de la Roma (Macellum Magnum) în timpul lui Nero (4-5) și de la Anazarbus, Cilicia la Severus Alexander (6).
Plate 5 – Fig. 1-6 – Bronze coins with the representation of the macellum building from Rome (Macellum Magnum) issued during the reign of Nero (4-5) and by Anazarbus, Cilicia and Severus Alexander (6).

1.

2.

Planşa 1

1.

2.

Planşa 2

1.

2.

3.

4.

Planşa 3

Planşa 4

1.

2.

3.

4.

5.

6.

